

care se găsește verbul nostru, găsim cuvinte ca: *verdeleancă*, *fulfuroală*, *cațelico*, pe care nu le mai întâlnim în celelalte variante, cred că ne îndreptățește să credem că toate celelalte variante sunt mai recente.

C. Lacea.

Articole mărunte.

Câteva cazuri de asimilare și disimilare în limba română.

1. Prin progresele mari ce le-au făcut, în deceniile din urmă, cercetările etimologice, aturea și la noi, am ajuns să cunoaștem azi originea celor mai multe cuvinte ale limbii. Cu mijloacele simple ale legilor fonologice și ale celor câteva principii semasiologice stabilite, cu greu se vor mai putea găsi multe etimologii nouă.

Pentru explicarea greutăților formale, vedem cum astăzi se admite în măsură tot mai largă influența asimilatoare și disimilatoare a sunetelor încunjurătoare, concepută odinioară în măsură prea îngustă. Invătații încep să se convingă tot mai mult că în afară de cazurile atât de dese de asimiliări și disimiliări ale lichidelor, și alte consonante, mai puțin apropiate între sine, se influențează reciproc. Tendința de a nu repetă imediat aceeași articulație, face ca, mai ales în mișcarea „allegro“, în vorbirea repede, dintre două sunete egale unul să fie substituit print'un sunet înrudit numai în ce privește locul de articulație sau chiar numai fonia, dar deosebit în celelalte elemente constitutive Astfel Meyer-Lübke, în *Mitteilungen des rumänischen Instituts*, p. 38 dă o serie întreagă de cuvinte cu disimilarea lui *p—p* în *t—p*, iar în *Dictionarul limbilor române* no 5211 și 5875 se dau cazuri interesante de disimilare pentru *r—r* în *s—r* și *n—n* în *d—n*. Tot astfel Berneker, în *Dictionarul limbilor slave* p. 47 admite o disimilare *b—b*

în *d—b* spre a explică pe sărbescul *dobar* ‘castor’ din *bobar. Chiar Tiktin, care este atât de precaut la etimologii și nu se hotărăște ușor să urmeze pe tinerii lingviști ce cercă să spargă cătușele scoalei neogramatice când se simt stârjeniți de ele, admite în ultima fascicolă a *Dicționarului său român-german*, ca posibilă o disimilare *p—m* în *c—m* spre a explică pe *screm* din *exprimo*, iar la *scânteie* dă o explicare și mai cutezată, dar ingenioasă.

2. Printr-o disimilare *m—n* în *b—n* cred că se explică cuvântul nostru *câlmoiu*, care se întrebuiștează în Brașov și are înțelesul de ‘caltabos’, adecă mațul gros al porcului umplut cu ficat și plămâi tocați (ceea ce în alte regiuni se numește *clușcă*, *maioș*, *gâlbaș*, sau *câlbaș*).

Mi se pare că forma *câlmoiu* este identică, la origine, cu forma *câlbaș*, care derivă din slavul *kalbasa* (bulgărește, *kolbasa* rusește, *kolbász* ungurește), apropiat de cuvintele terminate cu sufixul *-aš*. Dar acest sufix, fiind diminutiv, iar *câlbașul* — în opoziție cu alte soiuri de „cârnați” — fiind făcut din mațul gros al porcului, s'a simțit un fel de contrazicere între cuvânt și terminațiunea înțeleasă ca sufix și de aceea s'a întâmplat printr'un fenomen pe care l-aș numi „logică populară” (cf. „etimologie populară”) o substituire a lui *-aš* printr'un sufix augmentativ, mai coreșpunzător. Astfel s'a născut forma *gâlban*, întrebuiștată prin părțile Buzăului (cf. *Dicționarul Academiei*), sau forma *gâlboiu*.

Pe vremea când sufixul *-ou* se rostea încă *-ońu*, deci pe când există încă pronunțarea *câlbońu, s'a întâmplat asimilarea labialei *b* față de nazala următoare, prefăcându-se în labială nazală: *câlmońu*, de unde broșoveanul *câlmoiu*.

Un alt exemplu de acest fel nu cunosc, dar se pot cită câteva cazuri analoage de asimilare și disimilare

Cel mai apropiat caz este al cuvântului *balamuc*, din *Malamuc* (cf. *Dicționarul Academiei* s. v.) în care *m—m* s'a disimilat în *b—m*, adecă labiala nazală s'a schimbat în labială orală față de labiala nazală următoare.

Un caz de disimilare *v—b* în *v—m* îl avem în *vrajba—vrăjmaș*, în care vedem cum labiala orală preface o labială orală următoare în labială nazală.

m (labială nazală) prăfăcut în *n* (dentală nazală) din pricina altelui labiale se întâlnește în multe cazuri: *malva* > *nalbă*, *formica* > *furnică*, *posmă (cf. slav. *posmčti*), > 'posnă', poate și în turc. *bakam* > *băcan*, turc. *kaimakam* > *caimacan* (alături de *caimacam*), care însă pot fi explicate și printr'o apropiere de sufixul *-an*. Dîn alte limbi românice se mai pot cită cazuri ca: *mappa* > veneț. *napa*, friul. *nape*, log. *nappu*, franc. *nappe*, catal. *napa*, alb. *nape* (alături de forme cu *m-*, cfr. Meyer-Lübke, *Etym Wb* No. 5342), *membrum* > ital. -nord. *nembro*, friul. *bellun*, *nembri*, surselv. *nember*, span. *nembro* (alături de forme cu *m*, cf. *ibid.* no 5488), *mespilus* > ital. *nespola*, franc. *nèfle*, span. *nispola*, portug. *nespera* (alături de formele cu *m-*, cf. *ibid.* no 5540) cf. și *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 37—38 — Fenomenul invers de prefacerea lui *n* (dentală nazală) în *m* (labială nazală) prin asimilare față de o labială îl avem în bucina > *bucium*, slav. *basní* > *basm* (alături de *basn*, *basnă*), *mulți ani* — *mulțumesc*, (forma *aferim* se găsește și în turcește alături de persanul *aferin*, de i nu cuprinde o asimilare produsă pe teritoriu românesc), *preajdnă > *preajnă* > *preajmă* (Weigand, *Jahresbericht XIV*, 111—112).

În sfârșit, pentru acțiunea disimilatorică a lui *h* din sufixul *oňu* asupra nazalei precedente se poate cită cazul lui *mi-şun+oňu* > *muşuroiu* (alături de *muşunoiu*), ung. *bodon+oňu* > *buduroiu* (*Dicționarul Academiei române* s. v.) și *gheunoaňe* > *gheuroaňe* (Densusianu, *Graful din Tara-Hațegului*, p. 41). În *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 42 am arătat cinci cazuri în care influența acestui *h* din sufixul *-oňu* a produs fenomenul invers, de asimilarea lui *r* în *n*. De astădată sănt în stare să dau un exemplu pentru disimilarea lui *n—ń* în *l—ń* tot într'un cuvânt derivat cu sufixul *-oňu*.

Este cazul lui *urloiu*, întrebuințat în Brașov în înțelesul de 'horn'. În alte regiuni locuite de Români întâlnim toate formele intermediare (cf. *Dicționarul Academiei* subt *horn*), care ne dau putință să constatăm că *urloiu* derivă din *hornoňu*, augmentativul lui *horn*. În Brașov orice *h* inițial amușește (cf. *ot=hoť*, *aină=haină* etc), iar prefacerea lui *o* neoccentuat în *u* eră explicabilă din momentul ce se pierduse conștiința legăturii etimologice cu *horn*.

Cât despre cazurile în care o nazală se preface în *l* sub influența altel nazale, ele nu sunt rare, d. ex. arom. *numtă* și *lumtă* ‘nuntă’, istro-rom. *lumer*, în Dolj *lumără* (*Jahresbericht VIII*, 316) $\angle$ *număr*, *numără* (ca în Tesino *lombrá*, în Vicenza *lombrare*, cf. alban. *dembroh*, în Bergell *drombas*, pentru alte forme de disimilare în acest cuvânt cf. Meyer-Lübke, *Etym. Wb.*, No. 5993), *nomen* > v.-rom. (plur.) *numere*, reto-rom. *lume* (ca în log. *lumene*, romagnol *lomina*), alături de *amenință* și *amerință* avem *amelință* și *amelită* (ca în sardul *amelezzai*), arom. *acumțil* (Daniil) din *acumtin*, alături de *Bänățean* întâlnim forma *Bălățean* (*Jahresbericht VII*, 82). franc. *en avant!* a devenit *alivanta*, turc. *fener + ar* > *fenerar > *fenerar > *felenar*, *felinar*. Cazul invers, când *l-l* se disimilează în *n-l* sau *t-n* îl avem în *sene*, pluralul din *șa* (*Jahresbericht VIII*, 266), născut prin disimilare mai întâi în forma articulată *senele* $\angle$ *șelele*, *celalant* $\angle$ *celalalt*, în nemijlocită apropiere: arom. *pulmu* < *pumnu* (poate prin contaminare cu *palmă*), iar în limbile române: *cuntellus alături de *cultellus* (Meyer-Lübke, *Etym. Wb.* No. 2381), lombard. *navel* < *labellum* (*ibid.* 4804).

3. În *lateinisches Ti und Ki* p. 42 am adus verbul nostru *înțețî* în legătură cu lat. *incitus*, din care s-ar fi putut ajunge la un derivat românesc *incețî. Dar, adăogam acolo, necunoscând alte cazuri de disimilare a lui *tš-ts* în *t-ts*, etimologia aceasta nu mi se pare sigură. Mai târziu (*Convorbiri literare XXXIX*, 305—306) am găsit în *reteză*, pentru care propuneam etimologia *recaediare un exemplu asemănător pentru disimilarea *tš-dz* în *t-dz*, care ce mi se pare că poate confirmă întâia etimologie.¹⁾

1) Ultima etimologie „cu totul neîndestulătoare“ după Tiktin *Dicf. rom.-germ. s v.*, o admite Meyer-Lubke în *Dicționarul său etimologic* No. 7100. Weigand, *Jahresbericht XIX—XX* p. 140—141 crede că *reteză* e bulgărescul *otrez*, de unde *otreaz, apoi *rōteaz, *răteaz și *retez*. Prefacerea lui O. în ă, metateza neobișnuită, conjugarea I și faptul că în dialectele care păstrează pe *dz* avem sunetul acesta, păstrat numai în elemente latine, nu-i par lui Weigand piedeci prea mari. Tot el *ibid.* p. 136 crede că *înțeți* e *intittare, reeditând o etimologie propusă de Cihac în anul 1870. Dar *attittare > *ațăță*, pe care-l citează însuși, ar fi trebuit să-i arăte că de la *intittare n-am fi ajuns decât la *înfăță, iar dacă vechiul frances *entiser* are înțelesul lui *înțeți*, francezul modern *inciter* este tocmai cuvântul cu care dicționarele traduc pe *înțeți*.

Astăzi pot să aduc și alte exemple pentru disimilarea duor africate, al cărei rezultat este prefacerea uneia din ele în dentală.

Albatarița e o plantă, „cu care se spală la ochi cei cu albață“ (Hasdeu. *Etym. Magn.* I 721, din Bârlad). E evident că acest cuvânt e disimilat din *albațariță, derivat din *albață* (–albeață) cu sufixul *-ariță*, cu care se formează numirile atâtore plante vindecătoare.

De la *ländzid* 'lânged (= bolnav)' se derivă verbul aromâncesc *ländzidzescu*, care apare și sub forma disimilată *länd-dizescu* (din dicționarul ms al lui Weigand).

Forma *dzeadit* la Aromâni și *gedet* în Maramurăș nu cred să fie o metateză din *deadzit* aromâncesc și *deget* dacoromâncesc, ci rezultatul unei disimilări din forma mai veche (asimilată) *dzeadzit*, întrebuită la Aromâni, la Megleniți (*ze ižit*), la Istro-români (*ză zet*) și la Dacoromâni¹⁾. Tot astfel îmi explic pe italienescul *diaccio*, *diaccido*, născut prin disimilare din *giaccio, *giaccido, în loc de *ghiaccio, *ghiaccido (întocmai ca *giaggiuolo* din *ghiaggiuolo* $\angle$ *gladiolus*).

In sfârșit avem cuvântul nostru *puțintel*. Că este un diminutiv din *puțin* o vede orișicine; sufixul prin care e derivat încă n'a fost explicat până acumă. Asemănarea pe care o face Tiktin în *Dicționarul său cu mititel și săculeți* spre a explică pe *t* din *puțintel* (alături de *puținel*), nu este o explicație, cât timp. cele două cuvinte la care ne îndreaptă nu sănătă explicăte nici ele,

Cred că *puțintel* s'a născut prin disimilare din *puțincel, care e derivat din *puțin* prin sufixul diminutival *-cel*, varianta sufixului *-icel*, *-icea*, scoasă din forme sincopate ca *muncel* (*monticellus*), *vălcea* (*vallicella), *folcel* (*follicellus), *frunceă* (*fronticella), *ulceă* (*ollicella) și pe care îl găsim în deriveate românești ca *pătcel*, *sătcel*.

Tot astfel *mititel* s'a desvoltat din *mucicel, derivat din *mic* ca *măricel* din *mare*. Atât că desvoltarea nu s'a oprit la stadiul

1) Cfr No. 25 din „cuvintele normale“ în cercetările dialectale ale lui Weigand. Cf. și calabrezul *yiditu*, *yiritu*, neap *yirete*. — Nu văd asemănarea plantei *deditēi* ca niște ‘degete mici’, încât mă îndoesc că numele aceasta s'ar putea explică dintr'o formă *degefei.

*mititel sau *micitel, ci, prin asimilațiune, a progresat la mititel⁽¹⁾.

Forma ticeră în loc de ciceră explicată într'un mod convingător de N. Drăganu (v. mai sus, p. 123) este un nou exemplu pentru disimilarea de care vorbim.

4. Sufixul *-ar* nu arată la Români originea, proveniența, precum il aflăm bunăoară la Albanezi (cf. *fuş-ar* 'locuitor la şes', *katund-ar* și *fşat-ar* 'sătean')⁽²⁾. Într'un singur caz îl întâlnim cu această funcțiune, anume când sfârșitul tulpinei se termină cu consonanta *n*:

Beclean — *Beclenar* 'loc itor din Beclean'

Obedeni — *Obedenar*

Ocna — *Ocnar*

Perșani — *Perşinar*

Pian — *Pianar* (dial. *K'enar*)

Poieni — *Poienar*

Văleni — *Vălenar*, etc.

Cred dar că acest sufix *-ar* nu este *-arius* latin, care nici în latinește nici în limbile române nu are funcțiunea aceasta, ci s'a născut prin disimilare din sufixul *-an*, care uneori apare în locul lui *-ean* (cf. studiu! meu: *Contribuțuni la Gramatica istorică* I pag. 234—235). În loc de a se zice *Poenean s'a zis *Poenear, cu disimilare, și apoi *Poenar* prin apropiere de multe deriveate în *-ar*, dându-se acestui sufix o funcțiune nouă, care totuși nu s'a putut extinde și asupra altor cuvinte decât cele care aveau un *n* în tulpină. Am avea deci cevă analog cu sufixul latin *-aris*, care, cel puțin în epoca veche, era varianta lui *-alis* de căte ori în tulpină există un *l*: *alaris*, *popularis*, *vulgaris*, față de *aequalis*, *capitalis*, *mortalis* (cfr. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, 434 și 464).

Că de fapt acest sufix *-ar* s'a dezvoltat prin disimilare din

1) Faptul că avem forme nedisimilate, precum *peçingine*, sau că prin asimilare s'au născut forme ca *gice*, *ciciar* (în loc de *zire*, *k'icior*) nu pot fi aduse ca dovedă contra disimilării celor două africate, căci fenomenele de disimilare și asimilare nu le întâlnim la toate cuvintele cu aceleași combinații de sunete, ci numai la unele din ele,

2) La Aromâni găsesc un singur exemplu, *Bilițar* 'locuitor din Bilița'. Cum însă în tulpină întâlnim un *l*, probabil că și în acest cuvânt avem a face cu o disimilare.

-an ne-o dovedește următorul caz. În Brașov există numele *Vlădăreanu*, pe care îl purtă o persoană originară din satul apropiat *Vlădeni*. Acest nume s'a desvoltat de sigur din *Vlădeneanu prin aceeași disimilare a celor doi n, numai cât de astădată cu putere regresivă, iar nu progresivă. Un alt cuvânt doveditor este *Şoner*, care însemnează „locuitor din satul *Şona*“, lângă Făgaraș. Acesta e un singular analog din pluralul *Şoneri*, care e evident disimilat din *Şoneni.¹⁾

Astfel de cazuri în care influența disimilatorică sau asimilatorică schimbă formă unui suf x sau terminațunei unui cuvânt, apropiind-o de forma altui sufix, mai avem în limba română Ele sănt cu atât mai interesante cu cât explică uneori funcțiuni neașteptate cu care se prezintă unele sufixe. Astfel Candrea și Densușianu arată la nrele 180 și 358 ale *Dicționarului* lor că forma moldovenească *brăteă* cu înțeles de 'brătară' nu este derivată din *braț* cu sufixul diminutiv -eă, ci e un singular nou din pluralul **brățale*²⁾, de la *brățală, disimilat din *brătară*, iar forma *Cireșel* 'lunie' nu trebuie pricepută ca 'cireș mic', ci e disimiliată din *cireșer* = *cireașă* + suf. -ar, care derivă numiri de luni. Alte exemple ar fi; *călușel* în loc de *călușer*, cu același sens și cu asimilația lui r față de l precedent; *furceriu* 'furcă de fier' în loc de *furcel* (= *furcă+el*), cu asimilare, *burtical* 'cojoc de postav' disimilat din *burticar (= *burtică+ar*, ca în *piept-ar*), meglenitul *dărdărăl* 'flecar', disimilat din *dărdărar, derivat în -ar din *dăsdăres* 'flecăresc'. Alături de *groșteiu* 'purcel' întâlnim și forma *groșter*, care ne arată că trebuie să plecăm de la un cuvânt *groștel din lat. *grossicellus din al cărui plural *groștei* — căci despre purcei se vorbește de obiceiu la plural — s'a făcut noul singular *groșteiu* (cfr. *Dicționarul Academiei Române*).

5. Cele mai multe și mai neobișnuite cazuri de asimilare

1) Același principiu de disimilare „prohibitive“ — după expresia lui Brugmann — la alegerea sufixului îl întâlnim în derivatul *Romașcan* „locuitor din Roman“, în loc de *Romanean.

2) Tot așa cuvântul *harale* cu înțelesul de 'saci' în colecția de Poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu, pag. 612, nu e un plural de la *hară, precum s'ar păreă, ci o formă disimilată din *harare*, pluralul lui *harar* 'sac mare de pânză groasă' din turc. *harâr*.

și disimilare le întâlnim la împrumuturile din alte limbi. Faptul acesta se explică ușor dacă ne dăm seamă cum se fac aceste împrumuturi. Într-o regiune oarecare, în care populația românească este amestecată ca o populație streină, a cărei limbă o cunoaște și o vorbește până la un oarecare grad, Românul primește în limba sa un cuvânt strein — bunăoară unguresc — pe care îl exprimă corect, dar cu micile modificări necesare pentru ca el să poată intră în sistemul cuvintelor vechi ale limbei. Acest cuvânt împrumutat trece apoi din gură în gură în regiunile învecinate. Cât timp el e primit de alți Români care știu și ei ungurește, forma lui va rămânea, sub controlul cuvântului unguresc cunoscut, de cele mai multe ori, cu pronunțarea ‘corectă’. Abia din momentul când, răspândindu-se mai departe, el trece peste zona în care limba ungurească e cunoscută, începe pronunțarea ‘greșită’. Cel ce repetă acest cuvânt auzit dela vecini, adesea nu-și mai aduce amite de el exact și fie că în mintea lui s-a produs o asociere cu alte cuvinte ale limbei sale, sau că e influențat în mod inconștient de sunetele următoare sau precedente, la rostirea lui se produc acèle „greșeli“ de pronunțare, care se pot apoi generelize cu mult mai ușor decât la cuvintele vechi ale limbii, unde există vecinul control al oamenilor din jur și al familiei cuvântului însuși.

Îată câteva dintre aceste cuvinte :

Alături de *bivol* < bulg. *bivol* întâlnim forma *bibol* în Biblia din 1688 și în Tara Făgărașului (unde ea se pronunță azi *ghibol*) ; — turcescul *bedevi* a fost împrumutat în Muntenia — și de aici a trecut prin cântecele populare și în Ardeal și Moldova — supt forma *bidiviu* ; în Ialomița întâlnim însă și formele *bidibiu* și *bidiđiu* ; — ungurescul *guba*, un fel de ‘sarică’ apare sub forma *bubou* (*bobou*) ; — ungurescul *bazsaroza* ‘bujor’ apare în unele regiuni ca *bojorăță*, în altele ca *băbăruijă* ; — termenul paleoslav *preobraženije* ‘Schimbarea la față’ a fost împrumutat de biserica noastră sub forma *preobrajenie*, care în popor se pronunță *pobrajeni* și, cu asimilare, *bobreajän* ; — cu rusescul *polubočka* e înrudit cuvântul nostru *poloboc*, care se rostește și *boloboc* ; — rusescul *galačiti* a devenit *gălăgi* ; — rusescul *korganz* a devenit *gorgan* ; — tot *gorgan* e numirea care

în unele regiuni se dă unei varietăți de struguri, numite aiurea *gordan* (și *górdin*, cf. rus. *gordina*) ; — ungurescul *gomb* apare la noi sub forma *bumb* (poate subt înrâurirea familiei reprezentate prin cuvântul *boambă*) ; — din cele două forme *hulboacă* și *bulboacă*, cea dintâi pare a fi cea originală, derivând din ruten. *hlubokij* (cu *l* velar) ‘adânc’, iar cea d’n urmă rezultatul unei asimilări consonantice, probabil, sub influența familiei reprezentate prin cuvântul *bulbuc* ; — cu rusescul *pókoletъ* ‘viață amară’ stă în legătură cuvântul nostru *pocâltit*, care apare și sub forma *cocâltit* ; — din germ. *Werbung* avem cuvântul *bärbung* ; — din grec. πρόσφατος avem *proaspăt* ; — din *huduroiu* s’a desvoltat varianta *hududoiu*. Numărul acestor exemple se poate înmulți ușor, mai ales dacă considerăm și neologisme ca *șosea*, *vagabond* etc., intrate în popor sau la mahalagii sub formele *șuşă*, *bagabont*, etc.

Sextil Pușcariu.

II.

Persoana a doua a singularului aorist.

Meyer-Lübke (*Romanische Gramm.* II. § 267) a arătat că terminația -*si* (*läudaši*, *täcuši*, *arseši*, *auziši*) în persoana a doua a aoristului singular, în loc de -*sti*, precum am așteptă (din lat. *-asti*, *-isti*) se explică, analog ca în italienește și la Retoromană, printr’o contracție -*sti-tu* > *ṣ-tu*, explicabilă în cazurile când pronumele personal urmă după verb.

Nu numai acest *tu*, care de sigur urmă destul de rar, ci mai ales pronumele conjunct al acuzativului, urmând atât de des în mod enclitic după verb, va fi fost cauza contracției amintite

În Cartea cu învățătură a lui Coresi la pag. 184 rând 34 (ediția Comisiei istorice) întâlnim un exemplu care păstrează încă forma presupusă de Meyer-Lübke și confirmă pe deplin explicarea sa: Eu amă proslăviu-mă, că fiulă tău cunoscuiu-mă ; e tu iară proslăviști-te, că părintele mieu erezuști-te.

Sextil Pușcariu.